

Анализ на доклада
„Българите по света и държавната политика”,
част 3.1. Българското училище в чужбина,
представен от Ивайло Калфин,
зам. министър-председател и министър на външните работи,
03.12.2007 г.

I. Положителни страни

В доклада е направен сериозен опит да се представи една систематизирана и синтезирана картина на т.нар. българско училище в чужбина в контекста на глобалния въпрос за държавната политика спрямо българите по света. Очертани са основни проблеми и са предложени мерки за тяхното решаване с оглед разработването на държавна стратегия с комплексен характер.

II. Основни слабости

1. Не са разграничени правилно основните категории от лица и институции:
 - български и чужди граждани;
 - българофони и лица, които не владеят български език;
 - български и чужди институции.
2. Използваният терминологичен апарат не е коректен, ясен и точен. Не би трябвало в официален държавен текст чуждестранните институции с изучаване на български език да се представят дори условно в категория „българското училище в чужбина” или „български образователни звена зад граница”. Това е повече от терминологична грешка, защото не се отчита статутът на институциите, който в правно отношение е водещ критерий.
3. Неправилното разграничаване на основните категории от лица и институции води до неточен анализ на основните проблеми, а оттам и до съмнителна ефективност на предложените мерки.
4. Не са определени приоритети.

III. Основни предложения

1. Да се вземе под внимание разграничаването в самия доклад (с. 3) на български граждани (от български и друг етнически произход) и граждани на друга държава от български етнически произход. Това е фундаментално изискване. Първите имат права и задължения, регламентирани от Конституцията и от Закона за народната просвета. На вторите се дават права със Закона за българите, живеещи извън

Република България. Образователната политика спрямо едните и другите не може да бъде една и съща, макар че някои форми и средства могат да служат едновременно на лица от двете категории (например, езикови курсове). Понастоящем българската държава не гарантира образователните права на българите в чужбина като цяло и по-конкретно в частта им, свързана с изучаването на българския език. Образованието на българските граждани би трябвало да е приоритетно.

Изучаването на българския език е конституционно право и задължение на всеки български гражданин, където и да е по света. Този конституционен текст трябва да се преосмисли от българските политици. Преди да се пишат стратегии, трябва да се реши ще се спазва ли конституцията или ще се променя. Ако се реши да се спазва, мерките ще са едни, защото щом държавата задължава, тя трябва неизбежно и да контролира. Днес съзнателно или несъзнателно се приема от управниците и институциите, че българите зад граница не се нуждаят от българския език. Най-убедителното доказателство за това е фактът, че по света живеят български граждани, които не владеят българския език дори на елементарно ниво, но държавата не бие алармата и не предприема мерки, за да осигури правото и задължението да се изучава българския език. Значи ли това, че щом на практика не се прилага един конституционен принцип, се върви към неговото законодателно премахване? Ако задължителността на изучаването на българския език остане в конституцията, основният въпрос, на който ще трябва да се отговори е какви нива на владение на езика ще се изискват от различните категории граждани. Днес чужденците, желаещи да придобият българско гражданство, полагат изпит по езика. В същото време, деца, живеещи в чужбина и получили гражданството по рождение, не владеят българския език. Факт е, че едни български граждани от живеещите в странство искат децата им да владеят свободно писмения и говоримия български език, други се задоволяват с някакво разговорно ниво, а трети напълно игнорират българския език. Образователните услуги за първите две групи не могат да са еднакви, затова понякога в един и същи град съществуват различни структури. В същото време задължителността предполага някакъв минимален задължителен обем от знания, някакъв държавен образователен стандарт за владенето на българския език от живеещите в чужбина, така както съществува такъв стандарт за обучаващите се в България. Ще последваме ли примера на Гърция, която подобно на системите от рода на TOEFL за английски език и DELF-DALF за френски език провежда изпити на няколко нива, предназначени както за чужденци, така и за гръцки граждани, живеещи в чужбина?

Редица образователни мерки вече са предвидени в основни нормативни документи, макар че не винаги е ясна целта, към която се върви. Трябва да се очертаят проблемите при тяхното прилагане, както и причините, поради които някои решения не са реализирани в практиката. Например, не е достатъчно МОН да каже, че издръжката на един ученик в трите български държавни училища в Унгария, Чехия и Словакия надвишава близо шест пъти разхода за един ученик в България. Това е напълно нормално, като се има предвид разликата в нивото на живот и в броя на учениците. Ако тези училища бяха в Западна Европа или САЩ, разликата щеше да е още по-голяма. Главното в случая е, че българските граждани в България и в чужбина имат еднакви основни образователни права и задължения и че българските държавни училища зад граница са в момента единствената българска институция, която ги гарантира. Поставянето на финансовата страна на въпроса над правната води до дискриминация на българските граждани в чужбина.

Ползата от глобалния подход към българските и чуждите граждани с български произход е в това да се види, кои мерки, предвидени за едните, могат да се ползват и от другите, кои трябва да останат специфични, как да се действа при двойно гражданство¹. В контекста на този подход е нужно да се мисли и за чуждите граждани без български произход, които желаят да изучават български език. Няма статистически данни, но едва ли асоциативното училище «Кирил и Методий» в Париж е единственото по света, което приема ученици и от трите категории. Въпросите за образованието на българските граждани, които се завръщат от чужбина, и за това на чуждите граждани с или без български произход, които пристигат в България, се налагат по естествен начин при подобен глобален подход, но също изискват обособяване, както е и направено, впрочем, в доклада.

2. Да се приложи институционален подход, който отчита статута на институциите. Трябва да се разделят българските държавни институции в чужбина² от чуждите институции (училища на приемащите държави, образователни курсове на асоциации, др.). В първия случай водещата роля се изпълнява от българското МОН, дори когато училищата се подпомагат и от друга държава. Във втория МОН е партньор, но тази му роля варира в зависимост от статута на чуждестранната институция. Не се действа еднакво, когато партньорът в чужбина е министерство, неправителствена организация,

¹ Въпросът не е маловажен. Например, при сегашното положение на нещата учениците с двойно гражданство в някои асоциативни училища не получават безплатни учебници в качеството им на български граждани, а като чужденци с български произход (бюджетните пера са различни).

² Български държавни училища понастоящем, което не изключва създаването и на други форми, като образователни курсове, например.

частна фирма или някаква нелегитимна структура³. Някои от прилаганите мерки може да са общи (например, изпращане на учебници), но задължително са нужни и диференцирани изисквания. Държавата трябва да дава повече средства там, където местната институция изпълнява държавнически функции (например, курсовете по български език, организирани от неправителствени организации, които се откриват по света, за да попълнят липсата на държавни такива). Естествено е държавата да поставя и изисквания спрямо нейните партньори. Сегашната процедура по т. нар. лицензиране от МОН на училища към българските дипломатически мисии е правилна стъпка, но прилагането ѝ е формално и лишено от нормативна основа. Де факто училища няма, а само образователни курсове на неправителствени организации, не всички от които са официално регистрирани по местното законодателство.

3. Да се разграничат правни, административни, ресурсни, финансови и педагогически проблеми. Ако в тази редица педагогическите проблеми са поставени на последно място, то е само за да се подчертае, че те може да са от първостепенно значение. Каквито и да са по гражданство учениците в един клас, когато едните са българофони, а другите не са, не може да се работи по еднакъв начин. Официалните учебни програми и учебни помагала са солидна база в работата с ученици българофони. Те могат да се ползват и за обучението на ученици, които не владеят или владеят слабо българския език, но това обучение би било по-ефикасно, ако се прилагат методики за обучение по български чужд език за деца. Има първоначален опит в тази област, но на държавно ниво още нищо не е направено. А тенденцията е да се увеличава повече броят именно на тези деца.

Учудващо е, че в групата на основните проблеми докладът не споменава финансовия, който е от важно значение за недържавните институции. Неправителствените организации самофинансират предлаганите от тях курсове. Таксите, дори когато са минимални, са понякога бариера за записването на ученици, които имат конституционното право на безплатно образование. Но българската държава не им осигурява това право да учат безплатно българския език.

4. Да се регламентира ролята на различните държавни институции в България и на дипломатическите мисии в чужбина с оглед на едно по-ефикасно разпределяне на функциите.

В доклада, например, се предлага дипломатическите мисии да проучват местното законодателство и опит. Това само по себе си не е достатъчно. Асоциация

³ Факт е, че дори сред лицензираните от МОН училища към посолствата има такива, които не са регистрирани официално и преподаващите в тях учители са като нелегални работници на черно.

«Български език – език европейски» е изучила френския опит и го е предложила заедно с други мерки и на българския посланик в Париж, и на президента на Република България, и на министъра на външните работи на България, но ползата засега е нулева.

5. Нуждата от обновяване на нормативната уредба е наболяла, затова трябва да се мисли в по-ускорени срокове. Едновременно трябва да се гледат законът за българите, живеещи в чужбина, законът за народната просвета, законът за висшето образование, както и текстовете, регламентиращи българското гражданство, дарителството на структури в чужбина и др.

6. Списъкът от нормативни документи и от предложения за развитие, цитирани в доклада може да се удължи⁴. Но по-важно е тяхното йерархизиране, което е същината на всяка образователна политика и отговорност на съответните държавни институции, които ще изработят и гласуват стратегията. Базата трябва да бъде това, което в момента е игнорирано, а именно конституционните образователни права и зъдължения.

В заключение ще потрета: няма полза от нови стратегии и нови закони без анализ на сега действащата нормативна уредба и без определяне на цели на образователната политика спрямо българите по света. А точно това липсва в анализирания доклад!

Елена Сачкова,
бивш доцент от факултета по Педагогика
на СУ «Св. Климент Охридски»,
специалист по училищно законодателство,
образованието на децата от малцинствата и на имигрантите,
начален учител в у-ще «Кирил и Методий» - Париж

⁴ Вж. документите „Училище „Кирил и Методий” – Париж, детектор на проблемите на обучението по български език на децата в чужбина”, „Мерки за развитието на образованието на българите в чужбина”.